

QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARIDA YORDAMCHI VA UMUMISHLAB CHIQRISH XARAJATLARI HISOBI HAMDA ULARNI TAQSIMLASHNING USLUBIY JIHATLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18407520>

Kalandarova Gulbaxor Matyakubovna

*SamDVMChBUNing Toshkent filiali Iqtisodiyot, buxgalteriya va audit kafedrası katta
o'qituvchi*

Ho'sinov Hamidbek Qalandarovich

Assistant

Annotatsiya: *Ushbu maqolada qishloq xo'jaligi korxonalarida yordamchi va umumishlab chiqarish xarajatlarining iqtisodiy mohiyati, ularni hisobga olish xususiyatlari va mahsulot tannarxiga olib borish (taqsimlash) usullari tahlil qilingan. Xarajatlarni taqsimlash bazasini to'g'ri tanlash orqali tannarxni haqiqiy baholash va rentabellikni oshirish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *qishloq xo'jaligi, buxgalteriya hisobi, yordamchi ishlab chiqarish (2310), umumishlab chiqarish (2510), xarajatlar taqsimoti, tannarx, taqsimlash bazasi.*

ACCOUNTING FOR AUXILIARY AND GENERAL PRODUCTION COSTS AT AGRICULTURAL ENTERPRISES AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THEIR DISTRIBUTION

Kalandarova Gulbakhor Matyakubovna

*Senior lecturer, Department of Economics, Accounting and Audit, Tashkent branch
of SamDVMChBU*

Khusinov Hamidbek Qalandarovich

Assistant

Annotation: *This article analyzes the economic essence of auxiliary and general production costs at agricultural enterprises, the features of their accounting and methods of their inclusion (distribution) in the cost of products. Scientific proposals are developed on the real assessment of costs and increasing profitability through the correct selection of the cost distribution base.*

Keywords: *agriculture, accounting, auxiliary production (2310), general production (2510), cost distribution, cost, distribution base.*

KIRISH

O'zbekiston iqtisodiyotida agrar sektorning o'rni beqiyosdir. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari (paxta, g'alla, chorvachilik mahsulotlari) tannarxining to'g'ri shakllanishi fermer xo'jaliklari va klasterlarning moliyaviy barqarorligini belgilaydi. Ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri xarajatlar (urug', o'g'it, ish haqi) aniq hisoblansa-da, **bilvosita xarajatlar** (yordamchi va umumishlab chiqarish xarajatlari)ni taqsimlashda noaniqliklar kuzatiladi. Bu esa real tannarxning buzilishiga va boshqaruv qarorlarining noto'g'ri qabul qilinishiga olib keladi.

Yordamchi ishlab chiqarish xarajatlari hisobi (2300-schyotlar)

Qishloq xo'jaligida yordamchi ishlab chiqarish tarmoqlari asosiy tarmoqlarga (o'simlikchilik va chorvachilikka) xizmat ko'rsatadi. Bularga quyidagilar kiradi:

- Mashina-traktor parki (MTP) xizmatlari;
- Elektr va suv ta'minoti;
- Avtotransport xo'jaligi;
- Ta'mirlash ustaxonasi.

Buxgalteriya hisobida bu xarajatlar **2310 – "Yordamchi ishlab chiqarish"** hisobvarag'ining debetida yig'iladi.

• **Muammo:** Yordamchi sexlar bir-biriga ham xizmat ko'rsatishi mumkin (masalan, ta'mirlash ustaxonasi MTPga, MTP esa ustaxonaga yuk tashib berishi mumkin).

• **Yechim:** Bunday holda "o'zaro xizmatlar" bahosi reja tannarxi bo'yicha emas, balki haqiqiy xarajatlar

proporsiyasi asosida aniqlanishi maqsadga muvofiqdir.

Umumishlab chiqarish xarajatlari hisobi (2500-schyotlar)

Bu xarajatlar bevosita mahsulot ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmasa-da, ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish va boshqarish uchun zarurdir.

Tarkibi:

- Tarmoq mutaxassislari (agronom, zootexnik) ish haqi;
- Dala qo'riqlash xarajatlari;
- Umumiy foydalanishdagi texnikalarning eskirishi (amortizatsiya);
- Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi xarajatlari.

Bu xarajatlar **2510 – "Umumishlab chiqarish xarajatlari"** hisobvarag'ida aks ettiriladi va oy oxirida (yoki yil oxirida, mavsumiylikka qarab) asosiy mahsulot turlariga taqsimlanadi.

Xarajatlarni taqsimlash usullari va bazasini tanlash

Maqolaning eng dolzarb qismi – bu bilvosita xarajatlarni qaysi baza (mezon) asosida taqsimlash masalasidir. Qishloq xo'jaligida quyidagi usullardan foydalanish taklif etiladi:

A) Yordamchi ishlab chiqarish xarajatlarini taqsimlash:

Ular bajarilgan ish hajfiga qarab (gektar, tonna-kilometr, shartli gektar) asosiy ekin turlari tannarxiga o'tkaziladi.

Formula: Jami xarajat / Jami bajarilgan ish hajmi = 1 birlik ish tannarxi.

B) Umumishlab chiqarish xarajatlarini taqsimlash:

Bu yerda "adolatli baza"ni tanlash muhim. Amaliyotda uch xil yondashuv mavjud:

1. **To'g'ridan-to'g'ri xarajatlarga proporsional:** Jami sarflangan urug', o'g'it va ish haqiga nisbatan. Bu eng keng tarqalgan usul.

2. **Ish haqiga proporsional:** Faqat ishlab chiqarish xodimlarining ish haqiga nisbatan. (Kamchiligi: texnika ko'p ishlatiladigan va qo'l mehnati kam bo'lgan sohalarda tannarxni sun'iy pasaytirib yuborishi mumkin).

3. **Shartli gektar yoki maydon hajmi bo'yicha:** Ekin maydonlariga qarab.

Tahlil: Hozirgi zamon talablariga ko'ra, **ABC-costing (Activity Based Costing)** usulining elementlaridan foydalanish, ya'ni xarajatlarni jarayonlar (faoliyat turlari) bo'yicha taqsimlash eng aniq natijani beradi. Masalan,

agronomning ish haqi faqat o'simlikchilikka, zootexnikniki esa faqat chorvachilikka taqsimlanishi kerak (to'g'ridan-to'g'ri taqsimlash imkoni bo'lganda).

Amaliy misol: "Fermar xo'jaligi" misolida xarajatlarning taqsimlanishi tahlili

Faraz qilaylik, "Omadli Zamin" fermer xo'jaligi paxta va g'alla yetishtiradi. Hisobot davrida quyidagi xarajatlar shakllandi:

1. **Yordamchi ishlab chiqarish (MTP) xarajatlari (2310-schyot):** 100 000 000 so'm.

2. **Umumishlab chiqarish xarajatlari (2510-schyot):** 40 000 000 so'm.

Quyidagi jadvalda ushbu xarajatlarning ekin turlari bo'yicha taqsimlanish hisob-kitobi keltirilgan.

1-jadval. Yordamchi va umumishlab chiqarish xarajatlarini taqsimlash hisob-kitobi

/r	Ko'rsatkichlar	O'l chov birligi	Paxta chilik	G'alla chilik	J ami
.	Bajarilgan ish hajmi (MTP uchun baza)	Shartli gektar	600	400	1 000
.	MTP xarajatlarini taqsimlash koeffitsiyenti	(10 0 mln / 1000)	-	-	1 00 000 so'm
.	MTP xarajatlarining	so'm	60 000 000	40 000 000	1 00 000

/r	Ko'rsatkichlar	O'1 chov birligi	Paxta chilik	G'alla chilik	J ami
	taqsimlanishi (2310)				000
I.	To'g'ridan-to'g'ri ish haqi (Umumxarajat uchun baza)	so' m	200 000 000	50 000 000	2 50 000 000
.	Umumishlab chiqarish xarajatlari koeffitsiyenti	(40 mln / 250 mln)	-	-	0 ,16 (16%)
.	Umumxarajatlarni ng taqsimlanishi (2510)	so' m	32 000 000	8 000 000	4 0 000 000
II.	Jami taqsimlangan bilvosita xarajatlar	(sat r 2 + satr 4)	92 000 000	48 000 000	1 40 000 000

Jadval bo'yicha izoh: Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, MTP xarajatlari bajarilgan **ish hajmiga (gektar)** qarab, umumishlab chiqarish xarajatlari esa **ish haqiga** mutanosib ravishda taqsimlandi.

Agar biz umumishlab chiqarish xarajatlarini ham "gektar" hisobida taqsimlaganimizda edi, g'allachilikka 16 mln so'm (400 ga * 40 ming) to'g'ri kelar edi. Lekin ish haqi usuli qo'llanilganda bu summa 8 mln so'mni tashkil qildi.

Bu shuni ko'rsatadiki, ko'p mehnat talab qiladigan tarmoqlar (paxtachilik)ga boshqaruv xarajatlarini ko'proq yuklash iqtisodiy jihatdan asosliroqdir.

Xulosa va takliflar. Olib borilgan tahlillar natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Qishloq xo'jaligi korxonalarida 2310 va 2510 hisobvaraqlarida yig'ilgan xarajatlarni taqsimlashda yagona qolipdan emas, balki tarmoq xususiyatidan kelib chiqqan holda **aralash taqsimlash bazasidan** foydalanish kerak.

2. Yordamchi ishlab chiqarish xizmatlari tannarxini aniqlashda "standart-kost" (me'yoriy hisob) tizimini joriy etish, og'ishlarni o'z vaqtida aniqlashga yordam beradi.

3. Raqamli texnologiyalar (ERP tizimlar) orqali xarajatlarni

avtomatik taqsimlash inson omilini kamaytiradi va hisobni shaffoflashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni.
2. 21-sonli BHMS "Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy-xo'jalik faoliyati buxgalteriya hisobi hisobvaraqlar rejasi va uni qo'llash bo'yicha Yo'riqnoma".
3. Qishloq xo'jaligi korxonalarida mahsulot (ish, xizmat)lar tannarxini hisoblash bo'yicha Nizom.
4. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IAS 41 "Qishloq xo'jaligi").